

המקדש במדרש

פרשת מטות

”וּמֹשֶׁה הָיָה רֹעֵה אֶת צֹאן יִתְרוֹ חֲתָנוּ כִּהְיוּ מִדְיָן וַיִּנְהַג אֶת הַצֹּאן אַחַר הַמִּדְבָּר וַיָּבֵא אֶל הַר הָאֱלֹהִים חֲרָבָה: וַיֵּרָא

מֵלֶאכֶּד ה' אֵלָיו בְּלַבַּת אֵשׁ מִתּוֹךְ הַסֵּנֶה וַיֵּרָא וְהָיָה הַסֵּנֶה בְּעַר בְּאֵשׁ וְהַסֵּנֶה אֵינָנו אֹכְלִי” (שמות, ג)

ספר שמות, ספר הולדתו ותחייתו של עם ישראל מרחיב הרבה בסיפור לידתו של מנהיגם של ישראל- משה רבינו. המדרש שלפנינו מדלג בין דמותו של משה המנהיג והרועה, דמותו של דוד המלך והקשר בין אלו לבין השכינה שלא עוזבת את עם ישראל.

שמות יפה פרשה ה', ה'

”ומשה היה רועה – הה”ד (חבקוק ב) וה' בהיכל קדשו. א”ר שמואל בר נחמן: עד שלא חרב ביהמ”ק היתה שכינה שורה בתוכו שנאמר (תהלים יא) ה' בהיכל קדשו, ומשחרב ביהמ”ק נסתלקה השכינה לשמים, שנאמר (שם קג) ה' בשמים הכין כסאו.

רבי אליעזר אומר: לא זזה השכינה מתוך ההיכל שנאמר (ד”ה ב ז) והיו עיני ולבי שם כל הימים וגו' וכן הוא אומר (תהלים ג) קולי אל ה' אקרא ויענני מהר קדשו סלה אע”פ שהוא חרב הרי הוא בקדושתו. בא וראה מה כורש אומר (עזרא א) אל האלהים אשר בירושלים. אמר להן אע”פ שהוא חרב האלהים אינו זו משם.

א”ר אחא: לעולם אין השכינה זזה מכותל מערבי שנאמר (שיר ב) הנה זה עומד אחר כתלנו וכתיב (תהלים יא) עיניו יחזו עפעפיו יבחנו בני אדם א”ר ינאי אע”פ ששכינתו בשמים עיניו יחזו עפעפיו יבחנו בני אדם.

משל למלך שהיה לו פרדס ובנה בו מגדל גבוה וצוה המלך שיתנו לתוכו פועלים שיהיו עוסקים במלאכתו. אמר המלך: כל מי שמתכשר במלאכתו יטול שכרו משלם, וכל מי שמתעצל במלאכתו ינתן בדימוס. המלך – זה מלך מלכי המלכים והפרדס – זה העולם שנתן הקב”ה לישראל בתוכו לשמור התורה, והתנה עמם ואמר מי שהוא שומר את התורה הרי גן עדן לפניו, ומי שאינו משמרה הרי גיהנם. אף הקב”ה אע”פ שהוא נראה כמסלק שכינתו מבית המקדש עיניו יחזו עפעפיו יבחנו בני אדם.

ולמי בוחן? לצדיק. שנאמר (שם) ה' צדיק יבחן. ובמה הוא בוחן? במרעה צאן. בדק לדוד בצאן ומצאו רועה יפה שנא' (תהלים עח) ויקחהו ממכלאות צאן. מהו ממכלאות צאן כמו (בראשית ח) ויכלא הגשם היה מונע הגדולים מפני הקטנים והיה מוציא הקטנים לרעות כדי שירעו עשב הרך ואחר כך מוציא הזקנים כדי שירעו עשב הבינונית ואח”כ מוציא הבחורים שיהיו אוכלין עשב הקשה. אמר הקב”ה מי שהוא יודע לרעות הצאן איש לפי כחו יבא וירעה בעמי, הה”ד (תהלים עח) מאחר עלות הביאו לרעות ביעקב עמו. ואף משה לא בחנו הקב”ה אלא בצאן. אמרו רבותינו כשהיה מרעה רועה צאנו של יתרו במדבר ברח ממנו גדי ורץ אחריו עד שהגיע לחסות כיון שהגיע לחסות נודמנה לו בריכה של מים ועמד הגדי לשתות כיון שהגיע משה אצלו אמר אני לא הייתי יודע שרץ היית מפני צמא עיף אתה הרכיבו על כתיפו והיה מהלך. אמר הקב”ה יש לך רחמים לנהוג צאנו של בשר ודם כך חייך אתה תרעה צאני ישראל הוי ומשה היה רועה:

מה לשים לב בקריאת המדרש

א. המדרש דן לכאורה בשני נושאים שונים. ביכן נמצאת השכינה בזמן חורבן הבית, ומאיךך משה ודוד הרועים.

ב. את החיבור של שני נושאים אלו לומד המדרש מסמיכות שני פסוקים בתהילים: ה' בְּהִיכַל קִדְשׁוֹ ה' בְּשָׁמַיִם פָּסָאוּ עֵינָיו יַחֲזוּ עֲפַעְפָיו יִבְחָנוּ בְּנֵי אָדָם: ה' צְדִיק יִבְחֶן וְרָשָׁע נֹאֵב תִּמְסַ שְׁנָאָה נִפְשׁוֹ” (תהילים י”א)

ג. הפסוק הראשון מלמד שה' לפעמים בהיכל קדשו ולפעמים בשמים כיסאו, וזהו הבסיס למחלוקת היכן כבוד ה' בגלות.

ד. הפסוק השני דן בכך שה' בוחן את הצדיקים, והמדרש מלמד אותנו שהקב”ה בוחן את הצדיקים, המנהיגים במקרה שלנו, ביכולתם לרעות את צאנם.

ה. אנו נדון בחלקו הראשון של המדרש, ונשאיר את הלימוד על יכולת המנהיגות לפעם אחרת.

הדיבור המתחיל במדרש הוא 'משה היה רועה את צאן יתרו', אך המדרש מיד דן במחלוקת היכן שורה השכינה. לכולם ברור שכל עוד בית המקדש קיים אזי, "ה' בהיכל קדשו". השאלה היא היכן מתגלה הקב"ה בזמן שבית המקדש חרב.

בדברי הפתיחה אמרנו שהקשר נובע מתוך סמיכות הפסוקים בתהילים. אך עיון בפסוקים בפרשתינו מלמד שגם כאן הפסוקים מתעסקים לא רק במשה רבינו הרועה, אלא הנושא המרכזי הוא דווקא התגלות הקב"ה מתוך הסנה.

"שאל גוי אחד את ר"י בן קרח מה ראה הקב"ה לדבר עם משה מתוך הסנה א"ל אלו מתוך חרוב או מתוך שקמה כך היית שואלני? אלא למה מתוך הסנה ללמדך שאין מקום פנוי בלא שכינה אפילו סנה" (שמות רבה, ב, ה')

זהו תמצית הלימוד של המדרש הנ"ל. מדוע התגלה הקב"ה דווקא מתוך הסנה? כדי ללמד שאין מקום פנוי הלא שכינה. אמנם ראוי להדגיש, זה שהשכינה קיימת אין זה מספיק, צריך לחשוף ולגלות אותה. נ"י אמר משה אֶסְכֶּה נָא וְאֶרְאֶה אֶת הַמַּרְאֶה הַגָּדוֹל הַזֶּה מְדוּעַ לֹא יִבְעַר הַסֵּנֶה? ורק לאחר שמשה סר לראות מתגלה הקב"ה. כפי שניתן לדייק מתוך הפסוק שלאחריו: וַיֵּרָא ה' כִּי סָר לְרְאוֹת וַיִּקְרָא אֵלָיו אֶל הַיָּם מִתּוֹךְ הַסֵּנֶה.

גם את הפסוקים בתהילים שהם הבסיס למחלוקת במדרש שלנו, יש לקרוא בשלמותם. ה' בְּהִיכַל קִדְשׁוֹ, ה' בְּשָׁמַיִם כְּסָאוֹ עֵינָיו יִחַזּוּ עֲפַעְפֵּי וַיִּבְחַנּוּ בְּנֵי אָדָם" (תהילים י"א). בין אם נאמר שה' בהיכל קדשו או בשמים כסאו, בכל מקרה הקב"ה תמיד עיניו יחזו. השאלה אינה האם הקב"ה משגיח עלינו, אלא האם אנחנו מצליחים לראות את התגלות הקב"ה. "הנה זה עומד אחר כְּתִלְנוּ מְשֻׁגָּח מִן הַחֲלֹנוֹת מִצִּיץ מִן הַחֲרִיבִים" (שיר השירים ב, ט). פעמים מביט מן החלון, ואנו רואים את מי שמביט, ופעמים מציץ ומשגיח, אך אין אנו רואים מי מסתכל עלינו.

- על פי רבי שמואל בר נחמן, בזמן החורבן השכינה מסתלקת ונחבאת. הפסוק נקרא כך: לפעמים ה' בהיכל קדשו, ולפעמים, בחורבן ה' בשמים כסאו.
- אם כך, כיצד יקרא רבי אליעזר את הפסוק. כיצד הוא טוען ש'מעולם לא זזה שכינה מן ההיכל', כשאין היכל? ועוד, הרי נאמר שם במפורש שהקב"ה בשני מקומות שונים? אלא שלשיטתו אין הבדל בין 'היכל קדשו', לבין 'בשמים כסאו'. שני אלו הם יחידה אחת שלמה:

"מכון לשבתך פעלת ה' אל תקרא מכון אלא מכון לשבתך, מכון כנגד כסא הכבוד" (תנחומא פקודי, ג)

בית המקדש הוא 'מכון לשבתך'. הוא מכון כנגד כסא הכבוד. אך לא כדבר שמקביל, אלא הוא ה'מכון', הבסיס והתשתית עליו עומד כסא הכבוד. (המילה 'מכון' באה מן המילה כן, כמו הכיור וכנו). וכפי שניתן להבין ביתר פירוט בקריאת כל המדרש שצוטט:

"כשברא הקב"ה את עולמו כילוד אשה בראו. מה ילוד אשה מתחיל בטבורו ומותח לכאן ולכאן לארבעה צדדין. כך התחיל הקב"ה לבראות את עולמו מאבן שתיה תחלה וממנה הושתת העולם. ולמה נקרא שמה אבן שתיה מפני שממנה התחיל הקב"ה לבראות את עולמו וברא בית המקדש למעלה שנאמר (שמות ט) מכון לשבתך פעלת ה' אל תקרא מכון אלא מכון לשבתך כנגד כסא הכבוד"

אם נדייק בלשון המדרש, נראה שקודם כל נבראה 'אבן השתיה', היא התשתית והבסיס לעולם. רק אח"כ נוצר כסא הכבוד. מכובן שהקב"ה היה הווה ויהיה' והוא קדם לכל, אך מלכותו מתגלה רק לאחר שה'בן' הונח במקום שלו. ובתחילת המדרש נבין מדוע א"א להפריד בין 'כסא הכבוד' לבין 'היכל קדשו'. זאת כיוון שהם 'גוף אחד'. אמנם 'היכל קדשו' הוא הלב והגרעין שממנו הכל התחיל, אך על גבי הבסיס האיתן הזה, נוצר שאר העולם, כולל כסא ה' שבשמים.

את זאת הבינו שני מלכים: דוד המלך שקורא אל ה' 'מהר קדשו', אף שטרם נבנה המקדש. ואף כורש המלך שהבין שהאלוקים נמצא בירושלים, אף שבית המקדש חרב.

ולכן גם בחורבו, והיו עיני וליבי שם כל הימים. אך אנו נבין עד כמה חשוב לייצב מחדש את הבסיס, ה'כן' והתשתית של העולם כולו.

מהו ה'כותל המערבי' שעליו אומרים חז"ל שמעולם לא זזה ממנו שכינה? אנו רגילים לומר שאין הכוונה לכותל המערבי שלנו, שאין לו שום משמעות מיוחדת, וזאת המצאה חדשה, אלא לכותל אחר. ואכן עד לפני 700 שנה לא היתה מסורת להתפלל בכותל 'שלונו'. אם כן מהו 'הכותל' אליו מתכוון המדרש:

- **כותל קודש הקדשים?** "ויאריכו הבדים" – האריכו הבדים עד לעשרים והיו נוגעין שתי קצותם לכותל מזרחי ושתי קצותם לכותל מערבי (רש"י דברי הימים ב, ה, ח) (בפסוק מדובר שבדי הארון בבית ראשון התארכו ונגעו בפרוכת ממזרח ובכותל מערבי ממערב)

"קיר הבית – זה כותל מערבי של בית קודשי הקדשים" (מצודות על יחזקאל, מא, ה)

"והמתפלל אחורי בית הכפורת יראה עצמו כאילו עומד לפני הכפורת. ופרש"י שם שמחזיר פניו לצד מזרח. נמצא שאע"ג שכל העומדים בעזרה משתחוים לצד מערב מול כותל המערבי, בכל זאת העומד אחורי אותו הכותל מכוין פניו כנגד אותו הכותל עצמו כיון שזה מקום מקודש למקום שכינה" (פני יהושע על ברכות דף ו-)

- **כותל בית המקדש = כותל העזרה?**
"הנה זה עומד אחר כותלנו זה כותל מערבי של ביהמ"ק שאינו חרב לעולם למה שהשכינה במערב" (במדבר רבה, יא)
"אמר רבי שמואל בר נחמני עד שלא חרב בית המקדש היתה השכינה נתונה בהיכל שנאמר ה' בהיכל קדשו, משחרב בית המקדש היה בשמים כסאו וסלק שכינתו בשמים. א"ר אלעזר בן פדת בין חרב בין לא חרב אינו זז ממקומו שנאמר והיו עיני ולבי שם כל הימים. וכן הוא אומר 'קולי אל ה' אקרא ויענני מהר קדשו סלה' שאפילו הוא הר הרי הוא בקדושתו. אמר רבי אחא לעולם אין השכינה זזה מכותל מערבי של בית המקדש שנאמר הנה זה עומד אחר כותלנו." (ילקוט שמעוני מלכים א, ת, רמז קצה)

זהו מדרש דומה למדרש שלנו. ניתן לאמר שרבי אחא מסכים לדברי רבי אלעזר בין פדת וכשם ש'ההיכל' קיים אף בחורבנו, מבחינת קדושתו וגילוי השכינה. לשיטתו 'הכותל המערבי של המקדש' עדיין בקדושתו. אך ניתן לאמר שרבי אחא חולק על קודמיו. והוא שיטת ביניים. לשיטתו הסיבה שעדיין יש שכינה בכותל מערבי, זה כיוון שהוא קיים. (כלומר הכותל המערבי של הר הבית קיים). זאת לעומת רבי שמואל שאומר שכיוון שנחרב המקדש, שכינה גלתה, ולעומת רבי אלעזר שאומר שאף אם אין מבנה, המקום עצמו הוא מקור גילוי השכינה.

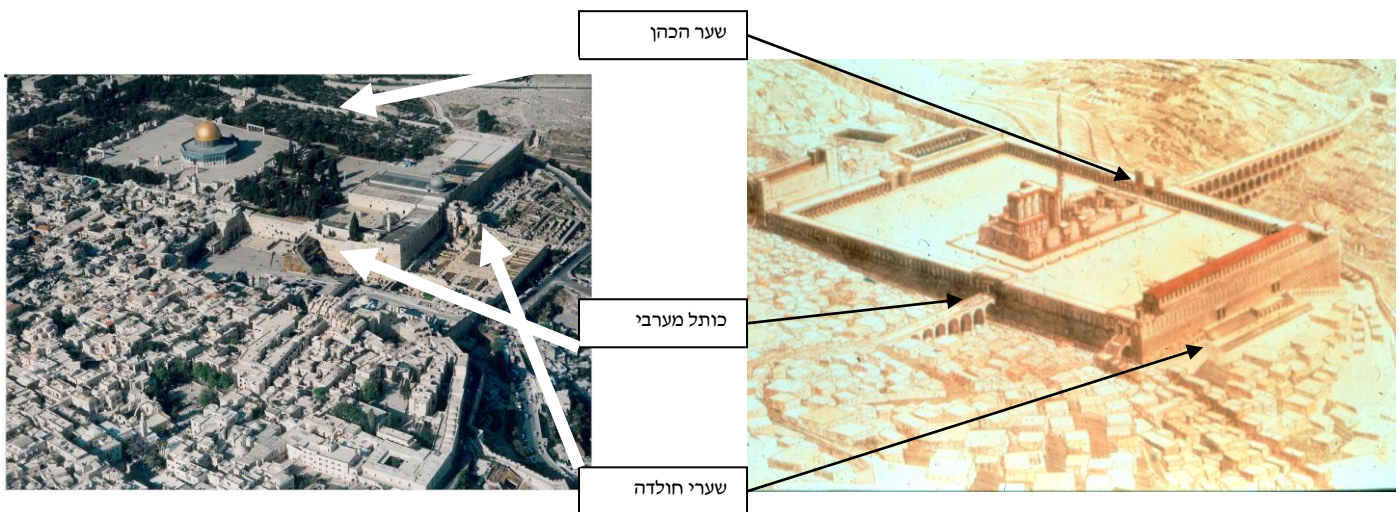

• **האם יש עוד מקור שמבין שהכותל המערבי הוא הכותל שלנו. כלומר כותל הר הבית?**

"הנה זה עומד אחר כתלנו, אחר כותל מערבי של בית המקדש, למה? שנשבע לו הקב"ה שאינו חרב לעולם ושער הכהן ושער חולדה לא חרבו לעולם עד שיחדשם הקב"ה" (מדרש רבה שיר השירים פרשה ב פסקה כו)

אם נשווה בין המיקום של שערי חולדה לבין הכהן, ונשווה למשנה: "תמשה שערים היו להר הבית. שני שערי חלדה מן הדרום....שער המזרחי, שבו פ'הן גדול השורף את הפרה (האדומה) יוצאים להר המזרחי:" נשים לב שכל הפסקה מדברת על הר הבית. אם כן נראה שגם ה"כותל" הוא כותל של הר הבית. כך גם במדרש, המתאר של אלישע בן אבויה, "אחר", שומע בת קול מכותל מערבי. והרי בתקופתו המקדש חרב....

"וכל החכמה שיש בך ואינך חוזר בך? א"ל אינני יכול. א"ל למה? א"ל פעם אחת הייתי רוכב על הסוס סמוך לכותל מערבי של בית המקדש ושמעתי בת קול יוצאת מבית קדשי הקדשים ומפוצצת ואומרת שובו בנים שובבים (ירמיה ג' י"ד) חוץ מאלישע שהיה יודע כוחי ומרד ביי" (דו שיח בין רבי מאיר ואחר' בגמרא בתרגום קל לעברית)

גם כאן יש תיאור שמתקיים שלוש מאות שנה לאחר החורבן, ובכל זאת הם מזהים את 'הכותל המערבי'. האם נוכל לומר שהכותל המזרחי (שער הכהן), הדרומי (שערי חולדה..) ומערבי, שעדיין קיימים עד היום, כפי עדות המדרש מלפני 1500 שנה, היא כיוון שאת חומות הר הבית בנה דוד הרועה !! וכפי שראינו בעבר, הבטיח הקב"ה לדוד - שמה שהוא יבנה לא יחרב!!

שבת שלום
מרדכי פרסוף